

משה לייב הלפרן בינות רפאי לילה, אפור וגבוה, ניצב לו לבר מוישה לייב

שלושה שירים של משה לייב הלפרן ושיר אחד עליו

מיידיש: מתן חרמוני

שירתו של משה לייב הלפרן (1886-1932), אחד מגדולי משוררי יידיש, היא בעלת פנים רבות. יש הרואים בהלפרן משורר אפוקליפטי, אחרים מתייחסים אליו כאל חרוץ פסידוֹעֵממי. הוא נחשב בשעתו למשורר הפופולרי ביותר בקרב קהל קוראי יידיש, ולמי ששם את האצבע על דופק הכרד. יש שיגידו שהוא גלגול של שלום־עליכם, אחרים יראו בו יורש של י"ל פרץ דווקא. לפעמים נדמה שכל התשובות נכונות. לפעמים נדמה שאף לא אחת.

משה לייב הלפרן נולד בזלוטש שבגליציה המזרחית, אז חלק מהאימפריה האוסטרו־הונגרית. בנעוריו שלח אותו אביו לרכוש מקצוע בווינה, אך למגינת לבו של האב רכש שם הנער מקצוע מפוקפק ביותר: משורר. בהשפעת המשוררים הגרמנים דְּטֶלְךְ פון ליליִיִקְרוֹן, הוגו פון הוֹפּמַנְשְטֶל ובעיקר היינריך היינה, החל הלפרן הצעיר לכתוב שורות קצוצות בגרמנית. כאשר חזר לזלוטש, ב־1907, כבר היה נטע זר בתרבות שבה גדל. עד שבהשפעת משוררים בני עירו פנה עורף לגרמנית והחל לכתוב יידיש.

בספרה "מעט אהבה במנהטן הגדולה" (A little love in Big Manhattan) מספרת רות וייס כי כאשר שלח הלפרן את שיריו הראשונים לעיתון היידי "טאגבלאט" שראה אור בִּלְמֶברג (העיר הראשית בחבל גליציה. היום היא נקראת לְבֹב, כגרתס הפולנים, או לְבִיב, בגרסה האוקראינית), דחה אותם העורך, משה קליינמן, בטענה כי הם בשלים מכדי להיות שיריו של משורר מתחיל. את שיריו הבאים כבר שלח הלפרן ל"טאגבלאט" תחת שמה של אחותו, פרידה.

ב־1908, מאימת הגיוס לצבא הקיסר פרנץ יוזף, עזב הלפרן את האימפריה האוסטרו־הונגרית ונסע לאמריקה. בדרך עבר בעיר טשרנוביץ ונקלע לוועידת טשרנוביץ המפורסמת. הוא אף זכה לראות שם בפעם האחת בחייו את אחד מגיבוריו: י"ל פרץ. שבע שנים מאוחר יותר, עם היוודע מותו של פרץ, כתב הלפרן קינה מרטיטת נפש, ובה ספד לסופר ולמשורר שביטא בעיניו את שקיעת התרבות היהודית, שעל חורבותיה נבנה הלפרן עצמו.

ניו יורק של העשור הראשון של המאה העשרים פתחה בפני המהגר הצעיר שְׁעָר למצב אנושי חדש, או לפחות למצב יהודי חדש. הוויה חדשה בתכלית זו גירתה כמדומה את בלוטות המשורר של הלפרן, והביאה את שירת יידיש למחוזות שבהם לא ביקרה עד אז. הלפרן הסתפח אל הקבוצה הדומיננטית בניו יורק באותן השנים, "די יונגע" (הצעירים), שבה היו חברים המשוררים מאני לייב, ראובן אייזלנד, זישא

לנדוי ואחרים. אך הלפרן, שעד מהרה היה למשורר הבולט בקבוצה, היה גם נבדל ומתבדל בתוכה.

את שיריו פירסם הלפרן בכתב העת של הקבוצה, וכן בכתבי העת הסטיריים וההומוריסטיים שראו אור אז בניו יורק: "דער גרויסער קונדס", "דער קיביצער" ואחרים. ספרו הראשון, הקודר, "אין ניו יארק" ("בניו יורק") התפרסם רק ב־1919, וספרו השני, "די גאלדענע פאָווע" ("טווס הזהב"), ראה אור ב־1924. ספר שני זה היה, כלשונו של בנימין הרשב, "מעשה מלאכת מחשבת, המערב היתממות והפגלת דמיון, משלב יסודות של טון בלדי ופולקלור יהודי וסלבי וקולט בשיר הקצר יסודות נטורליסטיים המלווים עוקצים סטיריים וגרוטסקיים. טון זה הצעיף את שאריות הרומנטיות הלירית והסנטימנטלית שבלבו של הציניקן."

דמותו של הלפרן המשורר היתה מעשה תשבץ מורכב. בדמות המשורר, כפי שניתן לראות ברבים משיריו, יש מתח תמידי בין דמות "מוישה לייב" הפרחח, המתהלך בארצות החיים, לבין "מוישה לייב" המשורר, המתהלך שלוב זרוע עם המוות. המתח הזה נשמר גם בתוך החריזה ההומוריסטית לכאורה. משה לייב הלפרן נהג למצוא את המשקל הסדור ביותר, ובאיזה אופן לשבור ולפרק אותו על ידי שורות שחוזרות בבתים השונים, ולמעשה שוברות את המשקלים והחרוזים הצלולים. כך, למשל, באחד משיריו המפורסמים ביותר, Memento mori (בתרגום בנימין הרשב):

"וְאִם מוֹיֶשֶׁה לַיִב הַמְשׁוֹרֵר יִסְפֵּר
כִּי בְעֵשֶׂר בְּבִקְרָ דְנִקָּא בְּלֵי מְשִׁים,
כְּרֵאוֹת הָאָדָם אֶת עֲצָמוֹ בְּרֵאֵי,
הוּא רָאָה אֶת הַמָּוֶת מִבֵּין הַגְּלִים,
הִנְאָמִינוּ לְמוֹיֶשֶׁה לַיִב?"

המתח שנוצר כאן בין מוישה לייב הפרחח לבין מוישה לייב המשורר נשבר על ידי השורה "היאמינו למוישה לייב" (במקור: "צי וועט מען דאָס גלייבן מוישה לייבן?"). אך שורה חותמת זו שוברת לא רק את המתח בין דמות הפרחח העממי לבין דמות המשורר "האינטלקטואל", אלא גם את המקצב ואת החרוז. הפועל היוצא הוא שכל בית, בשיר זה כמו ברבים אחרים משיריו של משה לייב הלפרן, הופך למעין "שיר מתהפך" קצר, אם לשאול את המונח שטבע בזמנו מנחם פרי.

*

דמותו של משה לייב הלפרן שימשה מקור השראה לכמה משוררים, רובם ככולם חברי יריביו, בני קבוצתו "די יונגע" או בני קבוצות מתחרות, דוגמת האַיניד. כך לדוגמה הקדיש לו הסופר והפּלֵיטוֹניסט משה נאדיר שיר הקרוי "משה לייב הלפרן", המשורר המודרניסט יעקב גלאטשטיין פירסם ב־1937 את השיר "מוישה לייבס קול". במסגרת המבחר הנוכחי בחרנו להביא תרגום לשיר "משה לייב הלפרן", מאת מאני לייב, חברו של מוישה לייב הלפרן לקבוצת "די יונגע".

שיריו של הלפרן זכו למלבושים עבריים לא מעטים, בין השאר באנתולוגיה "על נהרות" שפירסם שמשון מלצר, וכן באנתולוגיה שפירסם עידו בסוק, "יאבדו שמים

וארץ, שירת האפוקליפסה היידית". המבחר המקיף ביותר משירתו של משה לייב הלפרן בתרגום עברי כלול בשני הקבצים שתירגם בנימין הרשב: "טווס הזהב" (1963), יחד עם אריה סיון ו"המתופף בחוצות" (1993).
 השירים המובאים כאן מופיעים, למיטב ידיעתנו, לראשונה בתרגום עברי.

מ"ח

חלום פז

כְּחֵלִים הֵם וּגְדוּלִים
 לְמַעַל הַשָּׁמַיִם,
 וְהִנֵּה מוֹיֶשֶׁה-לֵיִיב,
 שׁוֹכֵב בְּעֻצְלָתִים.

חֹלֵם לוֹ מוֹיֶשֶׁה-לֵיִיב,
 וְהוּא פְתָאוֹם אֲסִיר,
 וּמִיֶּשֶׁהוּ בְחֶבֶל
 גּוֹרֵר אוֹתוֹ לְעִיר.

מוֹשֵׁיט יָדוֹ מִלְּאָךְ
 מְתוֹךְ הַנְּגוּהוֹת,
 מִבְּעִיר הוּא אֵשׁ, וְהִנֵּה,
 הָעִיר בְּלִהְבוֹת.

כְּלֶתֶה-כְּלֶתֶה הָעִיר
 כְּמוֹ רִמְץ גְּחָלִים,
 וְהִנֵּה מוֹיֶשֶׁה-לֵיִיב
 כְּבָר עָף לוֹ בְּמְרוֹמִים.

וְהוּא שֵׁם מְשֻׁט לוֹ
 כְּמוֹ דָג בְּנַחְלִים

וְהוּא שָׂרָף וְכָרוֹב,
 מִלְּאָךְ בֵּין מְלֹאכִים.

הוּא מְהַלֵּל שֵׁם-יְהוָה
 מִגְּדִיל וּמֵאָדִיר
 אֶת שְׁמוֹ שֶׁל זֶה אֲשֶׁר
 שָׂרָף אֶת כָּל הָעִיר.

צער העולם

לֹא הִרְחַק מִבֵּיתִי, בְּפִאֲתֵי הָעִיר,
 מִמְּרָר לוֹ בְּכִי אֱלוֹהִים לֹא-צָעִיר,
 בַּחוּץ הוּא, עַל אֲבֹן, כּוֹכְבֵי נֶשֶׁף עָלוּ
 וְכָל הַדְּלָתוֹת בְּפָנָיו נִנְעָלוּ.

לֹא הִרְחַק מִבֵּיתִי, בֵּין עֵשֶׂן וּשְׁחוֹר-
 לַיִל,

צוֹחֲקִים שׁוֹמְרִים כְּתָן מִלֵּל,
 כְּאֵלוֹ רָצוּ בְּמַלְמֵד שֶׁל זֶהב
 לְאֹלָף אֶת פְּחָדֵם הַשׁוֹלֵף צְפָרְנָיו.

לֹא הִרְחַק מִבֵּיתִי עַל סִפְסָל שֵׁם
 יוֹשְׁבִים

שְׁלוֹשָׁה זְקָנִים אֶפְרַיִם וְשִׁבְיָה,
בְּתָרִים שֶׁל אֹר קְשׁוּרִים לְרֵאשִׁם,
שְׁלוֹשָׁה מְלָאכִים מְעַבְר לֵים.

אֲכַל הָאִשָּׁה הַשְּׂרוּעָה עַל חֲצִיר,
עִירָמָה כְּמוֹתָם, וְעוֹרָה מְאֹפִיר,
נִאֲנַחַת כְּמוֹ פֶגֶר שֶׁל עֵץ בְּסוּפָה
וּבְיָרֵיהָ שְׁלֵה תַעְרֶסֶל אֶת גּוֹפָה.

וְצַעֲר־עוֹלָם אֶת כְּלָנוּ עוֹטֶף.
מִכָּל חֲלוֹן הוּא מִיַּבֵּב, וּמְגַדֵּף
אֶת כּוֹכַב הַמְרוֹם שְׂאוֹתוֹ כֶּךָ פֶתָה,
וּבְנִגְוָה אֹרוֹר שׁוֹב וְשׁוֹב בּוֹ שְׁטָה.

נאום הגבר

לְמַעַן הַשֵּׁם, חֲנֵה-מִירָל, זְכָרִי
אֶת הַלֵּב אֶתָךְ לְקַחַת,
כֹּה רַב שֵׁם הַצַּעַר, וְאֶת לְלֹא לֵב
לֹא תוֹכְלִי לְקוֹנֵן לָךְ בְּנַחַת,
חֲנֵה-מִירָל.

פְּרוֹת תַּחַשׁ תּוֹכְלִי שֵׁם לְקַנּוֹת לָךְ,
וְגַם מְלַתְחָה לְתַפְאֶרֶת,
רַק מְגַבְעַת כְּדָאִי לָךְ לְקַנּוֹת פֹּה,
כִּי שֵׁם הַתְּפִירָה מְכַעֲרַת,
חֲנֵה-מִירָל.

וְרַק לֹא לְבָכוֹת, הֲרִי כְּשִׁבוּכִים
מִיָּד מִתְנַפְּחוֹת הַעֵינַיִם.

אִם יִרְאוּ אוֹתָךְ כֶּךָ הַשׁוֹנְאִים הַיִּשְׁנִים
כָּלֶם יִהְיוּ בְּשִׁמְיִם,
חֲנֵה-מִירָל.

כְּלָן מְכַרְחוֹת שֵׁם בְּכִי לְמָרָר,
לְכִי תִשְׁאַלֶי אֶת הַרוּחָה —
הִיא אוֹמַרַת שְׁמִי שְׂאִינְנָה בּוֹכָה
לֹא הוֹלַכְתָּ לְפִי הַמוֹדָה.
חֲנֵה-מִירָל.

וְאַל תִּשְׁכַּחֲנִי אֶת אֶהְרֹן-נִיסָל, אוֹתִי,
אֲנִי מִתְחַנֵּן בְּפָנֶיךָ.
תִּאֲרִי אֶת הַצַּעַר עַל כָּל הַפְּרֻטִים
שְׂאוֹכֵל לְהַנּוֹת בְּלַעֲדֶיךָ,
חֲנֵה-מִירָל.

וּלְמַעַן הַשֵּׁם, אֵל תַּעֲזִי לְשַׁכַּח
לְהִבִּיא אֶתָךְ אֶת הַמְקַטְרַת
וְאַל מוֹל הַסְּפִינָה אַעֲרֶף לְכַבוֹדָךְ
קַבְּלַת פָּנִים מִפְּאֶרֶת,
חֲנֵה-מִירָל.

רַק תִּדְעִי שְׂזָה לֹא יָפָה, שְׂאֲנִי
עִם פְּרָחִים אֲלִיךָ אַצַּעַר,
וְאֶת לֹא תִבִּיאִי מִשֵּׁם בְּשִׁבְלִי
אֶפְלוּ... דְּבַר אַחַד...
חֲנֵה-מִירָל.

מאני לייב¹ –
מוישה לייב הלפרן

בשדרה רחבת הידים
באבק החשמל הזוהב
בינות רפאי לילה, אפר וגבוה
נצב לו לבד מוישה לייב.

מתמרים שם פניו, בוערים הם,
גאותן וזועם כמו הים,

אולי אך סלק מעליו סתם כף מישהו
ואפשר שזקוק הוא למישהו כף סתם.

מוישה לייב... מאני לייב... עובר רעד
ביד שהושטה להכיר
מוישה לייב, מר לו מר, כל כף מר לו,
והעיר היא רק אבן וקיר.

מענה את פניו כמו ילד,
רק חיוך שחותך בצלעות,
מקפלי מכנסיו השרמנטיים
עד לקפל שפתיו העבות.

ועיניו, כחלות פרקיע,
צוחקות צחוק גרוי ומפקר
ודמו העצוב יחלחל נ...
בעורקי הוא לנצח ידהר.

בשדרה רחבת הידים
באבק החשמל הזוהב
בינות רפאי לילה, אפר וגבוה
נותר לבדו מוישה לייב.

משה לייב הלפרן – דיוקן עצמי

¹ שיר נוסף של מאני לייב ("אל הסונט") התפרסם בגיליון 1 של "הו!" (עמ' 308).